

Пруська А. С.,
здобувачка,
Бердянський державний педагогічний університет,
науковий керівник – кандидатка філологічних наук,
доцентка **О. А. Сопіна**

ПАРАМЕТРИ ПЕЙОРАТИВНОСТІ ЯК УНІВЕРСАЛЬНОЇ КАТЕГОРІЇ В СУЧАСНІЙ НАУКОВІЙ ПАРАДИГМІ

Поняття оцінності визначає особливості сприйняття людиною навколишньої дійсності. Об'єктивний світ бачиться тим, хто говорить, з точки зору його ціннісного характеру: добра чи зла, любові чи ненависті, істинності чи неправдивості.

Оцінка – складний феномен для наукового опису і теоретичного пояснення, що зумовлено онтологічною універсальністю категорії оцінки, адже «будь-яка онтологія: природа, суспільство, суб'єктивний світ людини, мислення, мова тощо – все пронизане категорією оцінки і розглядається через її призму» [5].

Мета дослідження – визначити параметри пейоративності як універсальної категорії в аспекті сучасної наукової парадигми.

Завдання дослідження полягає у вивченні бази теоретичних праць щодо вивчення власне пейоративної оцінки та її вираження в художньому тексті.

В основі поняття оцінки лежить філософська теорія цінностей, що робить оцінку універсальною категорією (майже в кожній мові існують поняття «добре» і «погано»), а мовну ситуацію оцінки – використання певних мовних засобів для вираження оціночного значення.

Оцінка як логіко-філософська категорія отримала визначення вже у роботах античних мислителів, але й досі продовжує бути джерелом інтересу та уваги наукових досліджень. Так, Аристотель у своїх працях розглядає різновиди об'єктів, які отримують оцінну кваліфікацію, і розмірковує про значення доданих до них оціночних предикатів [1, с. 256].

Значний інтерес до оцінності в комунікації, підсилений антропоцентричним характером сучасних мовознавчих студій, дозволяє

розкрити когнітивні механізми і мовні особливості процесу оцінювання.

Лінгвістичні розвідки вітчизняних та зарубіжних мовознавців були спрямовані на різнобічне вивчення аспектів оцінки та оцінного значення: оцінної модальності та логіки оцінок (Н. Арутюнова, О. Вольф, О. Івін, М. Ляпон та ін.); функційної природи оцінки та її функцій у структурі висловлення та цілого тексту (О. Вольф, В. Гак, С. Дорда, І. Рахманова та ін.); семантико-прагматичних особливостей реалізації оцінного значення (Н. Арутюнова, Т. Космеда, Т. Маркелова, Ю. Фоміна та ін.); оцінки як типу мовного значення та співвідношення емоційного й оцінного компонентів у структурі значення (І. Арнольд, І. Стернін, В. Телія, В. Шаховський та ін.); мовних засобів вираження оцінки (Н. Бойченко, Т. Вендіна, Б. Коваленко, Н. Падич та ін.). Проте, незважаючи на пильну увагу до оцінки як мовної категорії та докладність опису оцінного значення, з позицій сучасних завдань лінгвістичного аналізу ці проблеми остаточно не вивчені. Так, у сучасній лінгвістиці актуальним залишається питання, пов'язане з проблемою визначення меж оцінної семантики класифікацій оцінки.

А. Карамова визначає оцінку як логіко-семантичну категорію, що співвідноситься з аксіологічною шкалою «добре / погано». Відповідно до цього оцінку можна визначити як позитивну та негативну характеристику предмета, пов'язану з визнанням чи невизнанням його цінності з позиції певних ціннісних параметрів.

В оцінному значенні взаємодіють два фактори – об'єктивний та суб'єктивний. Згідно з Ю. Фоміною, дескриптивна сторона оцінного значення співвідноситься з об'єктивним принципом відображення дійсності, оцінна – з суб'єктивним, через що остання позбавлена характеру об'єктивної істинності. Оцінка протиставлена денотації за принципом відображення дійсності: якщо дескриптивний зміст відображає реальний, об'єктивно існуючий світ, то оцінне ставлення – між існуючим світом та його ідеалізованою моделлю [40, с. 203].

Ю. Фоміна дає характеристику різним класифікаціям оцінки, що на сьогодні існують у мовознавстві, залежно від параметрів, закладених в їхню основу, а саме:

- аксіологічна інтерпретація,
- наявність емотивного компонента,
- співвідношення суб'єктивного і об'єктивного чинників,
- спосіб оцінювання,
- вплив контексту [8, с. 153].

Відповідно до зазначених параметрів виділяють:

- позитивну (меліоративну) і негативну (пейоративну, дегоративну),
- раціональну та емоційну,
- частотну та загальну,
- абсолютну та порівняльну,
- інгерентну (мовну, озуальну) та адгерентну (мовленнєву, окказіональну) (І. Васильєв, С. Хідекель та Г. Кошель).

Існують також класифікації Г. фон Гріфта і Н. Арутюнової, не менш оригінальні і функційні, але слід наголосити, що першим у будь-якій класифікації оцінності виступає параметр аксіологічної інтерпретації, тобто розподіл на позитивну та негативну оцінку.

Словникові одиниці з негативно-оцінним (пейоративним) значенням складають набагато більшу групу, ніж семантична підгрупа лексичних одиниць з позитивно-оцінним значенням або меліоративів. Ця група виділяється з-поміж інших з урахуванням позамовних чинників. Психологічно людина схильна насамперед помічати негативні характеристики оточуючих, вважаючи, що вони можуть представляти небезпеку. Позитивні якості сприймаються як «нормальні», які зрозумілі.

Поняття пейоративності має своє історичне походження. Так, «пейоратив» або «пейоративний» (від лат. *peior, -us, peius* – «гірший, гірше») – це слова та словосполучення, що виражають негативну оцінку чогось чи когось, несхвалення, осуд, іронію чи зневагу [5]. Незважаючи на те, що за допомогою пейоративів виражаються негативні емоції, їх можна сплутати з т. зв. «обезціненою» лексикою, оскільки лайливі вирази, або ненормативна лексика, в пейоративах, як правило, не містяться. За семантикою вони близькі до інвективу.

Отже, пейоративність – це властивість мовних одиниць реалізовувати семантику зневаги, несхвалення, приниження, критики та осуду на адресу представників соціуму, чия поведінка, вчинки чи особисті якості висловлюють явне відхилення від моральних та соціальних норм суспільства; відхилення, яке виявляється в девіантній поведінці, що порушує суспільний спокій та громадські правила, прийняті в соціумі, завдає етичної, моральної чи фізичної шкоди представникам соціуму; характеристики, які можуть бути схильні до змін зсередини, але не ззовні [6, с. 156]. Одиниці мови, які мають подібну семантику, називаються пейоративами.

Пейоративність є поєднанням оцінної та емотивної модальності у складі слова. Співвідношення інтелектуально-логічного та емотивного компонента у складі слова може бути різним, у зв'язку з чим, за Г. Кошель і С. Хидекель, виділяються дві групи пейоративів, які характеризуються особливостями семантики та вибору засобів її мовного вираження. Це пейоративи з емоційним та емоційно-раціональним оцінним компонентом.

До якостей, що найяскравіше демонструють пейоративну оцінку, відносяться різні характеристики людини. Поведінка, що демонструє відхилення від моральних норм, інтерпретується як аморальне, як від соціальних – як асоціальна поведінка.

Для визначення місця пейоративності у низці оцінок слід звернутися до класифікації Н. Арутюнової, яка виділяє два типи оціночних одиниць: загально- та приватнооцінні. Загальнооцінні становлять оцінку «добре / погано», частнооцінні включають такі складові оцінки, як сенсорно-смакова, естетична, утилітарна, психологічна, етична [2, с. 234].

Мовні одиниці можуть належати до позитивно-оцінного пласта і до негативно-оцінного, що виражає відхилення від норми. Пейоративність включає лише об'єктивну оцінку, що відображає положення загально визнані, засновані на соціальних нормах суспільства і тому статус закону і (або) морально-етичних норм. Суб'єктивна оцінка пов'язана з особистісним сприйняттям та ставленням того, хто говорить. Т. Космеда говорить про ототожнення понять «негативний» та «пейоративний» [4, с. 64]. Вона вважає, що пейоратив завжди негативний, але негатив не завжди пейоративний, отже, в дихотомії «позитивне / негативне» останнє не є синонімом пейоративного.

Під пейоративністю розуміємо «...вираження негативної емоційної оцінки шляхом створення образів, сприйманих даним мовним колективом негативно більшою чи меншою мірою (інтенсивність) з урахуванням морально-етичних норм мовного вживання» (за М. Шибасвою) [8, с. 151].

Вказане вище визначення містить у собі вказівку на властивість особливої семантики пейоративів, що дозволяє виділити їх із класу оцінної лексики. Таким маркером є наявність емоційного компонента у значенні даних лексичних одиниць, який відрізняє пейоративну лексику від негативної або негативно-оцінної. Услід за В. Карасиком, у мові розмежовуємо негативне і негативно-оцінне значення: «перше має переважно логічну природу <...>, друге ж є експресивно-емоційним чи пейоративним значенням» [3, с. 2–7].

Співвідношення інтелектуально-логічного та емотивного компонента у складі слова може бути різним. У зв'язку з цим, за Г. Кошель і З. Хидекель, нами виділяємо дві групи пейоративів, які характеризуються особливостями семантики та вибору засобів мовного висловлювання:

- 1) пейоративи з емоційним оцінним компонентом,
- 2) емоційно-раціональним (логічним) оцінним компонентом.

Спільними для обох класів пейоративів є емотивно-оціночний характер, комунікативно-прагматична здатність викликати в людській свідомості негативні емоційні реакції та висловлювати несхвальне ставлення до того, що ними позначається, вторинна номінація як основний спосіб освіти.

Пейоративні одиниці з емоційно-оцінним компонентом є переважно загальними пейоративами, що не конкретизують підстави оцінки. Семантика таких лексичних одиниць є затемненою. Номінація ґрунтується на інтенсивних, об'єктивно-спрямованих емоціях. Високий рівень емоційності зумовлює посилення суб'єктивного характеру оцінки. Оцінний компонент входить до конотації слова, денотативний компонент значення є розмитим.

Пейоративні одиниці з емоційно-логічним оцінним компонентом представлені переважно приватно оцінними пейоративами. Оцінний компонент пронизує обидва аспекти значення (конотативний та денотативний) і не є відокремленим від них. З погляду мовного вираження

ці одиниці характеризуються образністю, заснованої на метафоричному чи метонімічному перенесенні, наявністю словотвірних елементів пейоративного забарвлення. Лексичні одиниці цієї групи виконують одночасно описову та характеризуючу функції.

Отже, під пейоративами в лінгвістиці тексту розуміються слова і словосполучення, що виражають негативну оцінку чогось чи когось, тобто що відбивають ментальне, культурне та національне ставлення до картини світу. Категорія пейоративності взаємодіє з релевантними категоріями емотивності, експресивності та оцінності.

Література

1. Аристотель. Поетика / пер. Б. Тена; вступ. ст. і коментарі Й. Кобова. Київ: Мистецтво, 1967. 136 с.
2. Арутюнова Н. Д. Типы языковых значений: оценка, событие, факт. Москва: Наука, 1988. 341 с.
3. Карасик В. И. Оценочная мотивировка, статус лица и словарная личность. URL: <http://www.vspru.ru/~axiology/vik/vikart1.htm> (дата звернення: 11.11.2022 р.).
4. Космеда Т. А. Категорія оцінки в українському мовознавстві. *Українська філологія: школи, постаті, проблеми*: зб. наук. пр. Львів, 1999. Ч. 2. С. 138–146.
5. Пейоратив: URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9F%D0%B5%D0%B9%D0%BE%D1%80%D0%B0%D1%82%D0%B8%D0%B2> (дата звернення: 11.11.2022 р.).
6. Фомина Ю. А. Аспекты изучения языковой оценки. *Вестн. Челяб. гос. ун-та*. Челябинск, 2007. № 20. С. 154–161.
7. Шаховский В. И. Категоризация эмоций в лексико-семантической системе языка. 3-е изд. Москва: Либроком, 2009. 208 с.
8. Шибаева Н. П. К вопросу о функционально-семантическом поле пейоративности. *Лингвистические структуры текста*: сб. научн. трудов. Москва, 1988. С. 151–155.